

Gl. Asmild & Spangsdal II, område H

Gårdsanlæg fra middelalder og nyere tid

Mette Klingenberg & Lars Agersnap Larsen

Viborg Stiftsmuseum 2010

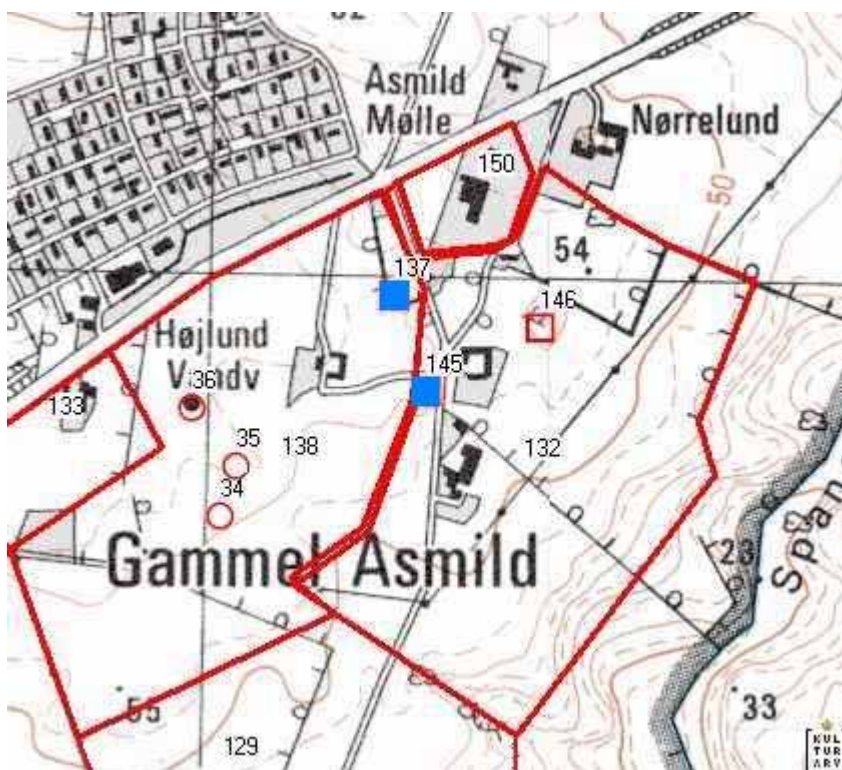
Bygherrerapport nr. 26

Bygherre: Viborg Kommune

ISBN 978-87-87272-90-2

Indledning

I forbindelse med den anselige byudvikling omkring Højlund, Gl. Asmild og Spangsdal i den østlige del af Viborg gennemførte Viborg Stiftsmuseum i 2007 og 2008 arkæologiske forundersøgelser på dele af det område, hvor landsbyen Gl. Asmild havde ligget samlet i århundreder indtil udskiftningen i 1795 og den følgende udflytning af flere af landsbyens gårde. Eftersom huse og gårde i nutidens landsbyer ofte ligger beskyttende over deres ældre forgængere, var det en sjælden mulighed museet fik for at undersøge, om der stadigvæk fandtes spor efter Gl. Asmilds bebyggelsesstruktur i tid og rum, måske helt tilbage til middelalderen, hvor landsbyen formodentlig opstod på dette sted; og måske endda også spor af landsbyens eventuelle forgængere. Forundersøgelserne afdækkede da også væsentlige spor efter fortidsminder i form af gårdsanlæg fra middelalder og nyere tid på mindst to forskellige lokaliteter. Denne rapport omhandler de to arkæologiske undersøgelser heraf, kaldet VSM 08959 Spangsdal II, Område H og VSM 09409 Gl. Asmild.

Figur 1. Undersøgte arealer og fortidsminder i området omkring Højlund, Gl. Asmild og Spangsdal. Rapportens to lokaliteter er markeret med blå firkanter. Sognebeskrivelsesnummer (sb.) 137 henviser til udgravningen VSM 09409 Gl. Asmild, mens sb. 145 henviser til udgravningen VSM 08959 Spangsdal II, Område H.

Vest for de to lokaliteter er tidligere undersøgt omfattende bebyggelsespor fra germansk jernalder og en gravplads fra yngre romertid eller germansk jernalder (sb. 133 og 138), mens der øst herfor er undersøgt spredte bebyggelsespor, sandsynligvis fra bronzealder og ældre jernalder, samt yngre jernalder og/eller middelalder (sb. 132, 146). Cirkler viser gravhøje (sb. 34-36). Kort fra Fund og Fortidsminder.

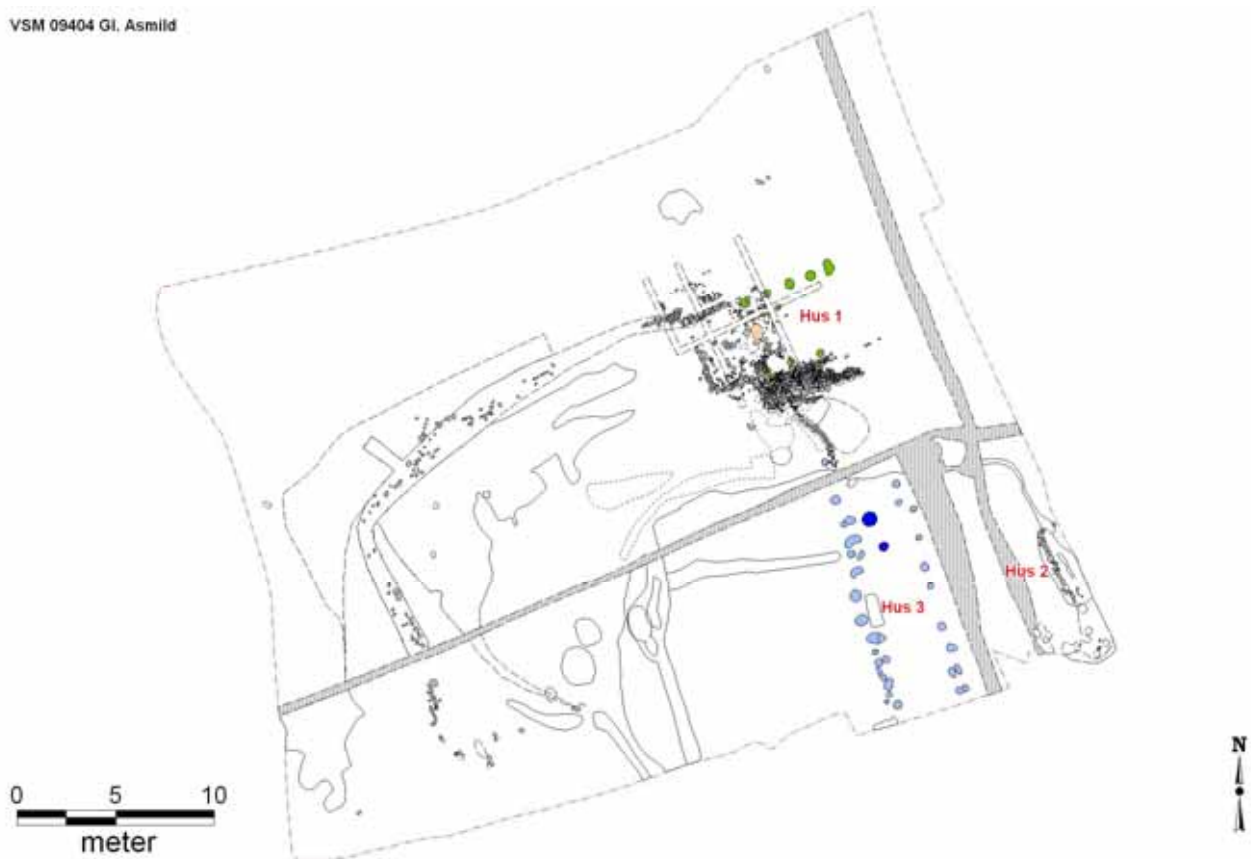
Ifølge museumsloven er det en af museernes vigtigste opgaver at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. Det var desværre ikke muligt at flytte anlægsarbejdet væk fra området med fortidsminder, hvorfor det var nødvendigt at foretage en egentlig udgravning for at samle så meget viden om fortidsminderne som muligt, inden de blev ødelagt. Udgravningerne blev gennemført i perioderne fra 5. december til 20. december 2007, fra 25. marts til 30. april 2008 og fra 25. april til 26. maj 2008.

Udgravningens resultater

Lokaliteten VSM 09409 Gl. Asmild

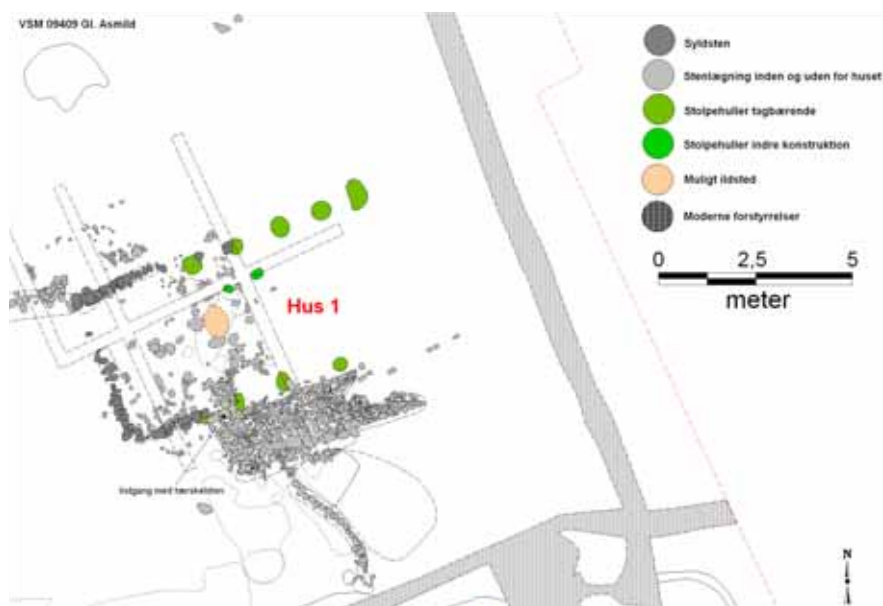
Der blev registreret 238 kontekster eller hændelser, hvoraf hovedparten kunne knyttes til tre huse, Hus 1, Hus 2 og Hus 3, samt enkelte andre anlægsspor. Hus 1 og Hus 2 har tilsammen udgjort Gård 1, der må dateres indenfor perioden 1600 til 1850. Hus 3 har antagelig udgjort en ældre gårdfase på stedet, der efter alt at dømme hører hjemme i middelalder eller renæssance, dvs. perioden fra ca. 1050 til 1660.

VSM 09404 Gl. Asmild

Figur 2. Oversigtsplan over udgravningsfeltet med de tre hustomter. Der blev fundet rester af et stengærde, som gik i en bue fra udgravningens vestlige halvdel og videre mod nordvesthjørnet af Hus 1. Mellem stenlægningen syd for Hus 1 og Hus 3 blev registreret en krum stenrække og en større stendynge med ukendt funktion. De langstrakte gråskraverede områder på kryds og tværs var moderne nedgravninger til diverse ledninger. VSM 09409 Gl. Asmild.

Hus 1 - en kombineret konstruktion med stensyld og nedgravede tagbærende stolper fra perioden 1600-1850

Figur 3. Grundplan for Hus 1, det kombinerede syldstens- og stolpehus. VSM 09409 Gl. Asmild. Målestok 1:200.

Hus 1 var omtrent øst-vest orienteret og sås med en nordlig og en sydlig væg i syldsten samt en vestgavl i syldsten; bestående af i alt 41 syldsten. Huset fortsatte mod øst i jordgravede stolpehuller med fem stolpehuller i nordforløbet og fire stolpehuller i sydforløbet. Den kombinerede konstruktionsform fremtrådte grundlæggende harmonisk i grundplan, og det kunne ikke ud fra stratigrafien påvises, om én af bygningsdelene skulle være en senere tilføjelse. Huset havde en udvendig bredde på 4,1 m og en længde på minimum 8,2 m. Da østgavlen ikke blev erkendt, må huset have været længere. De enkelte syldsten varierede i størrelse fra 40 x 30 cm til 10 x 10 cm, og stolpehullerne var 16 til 68 cm brede og 6 til 34 cm dybe. Stolpehullerne stod med en omtrentlig afstand af 1,25 m, som kan indikere bredden af fagene i en bindingsværksbygning.

Hus 1 har været en bindingsværkskonstruktion, hvor de tagbærende stolper dels har hvilet på en fodrem oven på syldstenene ude i ydervæggen og dels har været jordgravede ude i ydervæggen. Stolperne må have båret et spært tag. Spærttaget har dannet en låst trekant, som har modvirket det udadrettede pres på ydervæggene, så taget har været uafhængigt af indre og ydre stolper, og husets ydervægge har derfor kunnet bære taget alene. Det formodes, at husets stolper har hvilet på en fodrem ovenpå syldstenene, fordi syldstenene lå med et forholdsvis jævnt topniveau med kun 22 cm's forskel. Der synes ingen grund til at placere syldstenene i så relativt jævnt et niveau, hvis ikke det var for, at en fodrem kunne ligge nogenlunde vandret ovenpå stenene. Der findes også stensyldbyggede huse, hvor stolperne har stået direkte ovenpå sylden, men de jævnt placerede sten synes altså at bortvise dette i Hus 1. Dog var der et enkelt sted, hvor stolpen sikkert har stået direkte ovenpå sylden. Det var i nordforløbet, hvor man nederst så en stor flad syldsten, og oven på den stod to smalle sten stillet på højkant i en vinkel, således der blev et firkantet hul, hvor man kan tænke sig, at en stolpe har kunnet stå kilet fast eller i hvert fald støttet af de to syldsten (se Figur 4).

Flere af syldstenene var lagt i en lerpakning for at øge fundamentets styrke. Oven på syldstenene og den indre belægning lå et tykt lag ler på helt op til 28 cm i tykkelse. Det formodes, at laget var nedbrudte ubrændte lertavl, som har udfyldt de enkelte fag i væggene.

Figur 4. De to kantstillede syldsten i den nordlige syldstensrække, hvor en stolpe kan have stået kilet fast. Set fra nord.

I sydsiden af Hus 1 sås en indgang. Indgangen, som var markeret ved tre tærskelsten, har været ca. 90 cm bred, og dørkarmen har været båret af to stolper, hvor stolpehullerne blev erkendt i begge sider af indgangen (se Figur 5). Den indre belægning lå 4 cm lavere end tærskelstenene, således at regnvand er blevet ført væk fra huset ud på den ydre pikstensbelægning. Den indre belægning fortsatte omtrent 70 cm ind i huset, men syntes meget nedbrudt, dog var et stykke på 60 x 80 cm lige indenfor indgangen velbevaret. De enkelte sten variererede i størrelse fra 26 x 22 cm til 6 x 4 cm.

Figur 5. De tre tærskelsten i Hus 1 med rester af den indre belægning. Set fra nord.

Inde i Hus 1 langs med nordvæggen sås to stolpehuller, som stod med en afstand på ca. 80 cm og 1 m fra nordvæggen. Det formodes, at de to stolper har været en del af en indre konstruktion, f. eks. et fast skab. Lidt sydligere for de to indre stolpehuller fandtes bunden af en grube som muligvis har været et primitivt ildsted gravet ned i undergrund. Den øvre del af ildstedet må være fjernet i forbindelse med nedbrydningen af huset (se Figur 6). Det mulige ildsted var gravet 34 cm ned i undergrunden, og bestod af trækul og rødbrændt ler i forskellige nuancer, som fra forskellig og vedvarende varmepåvirkning.

Figur 6. Det mulige ildsted i Hus 1. Set fra nordøst.

Den ydre pikstensbelægning løb øst-vest langs med sydvæggen i Hus 1. Belægningen var en meget kompakt stenlægning lagt i en bane med tydelige kantafrænsninger (se Figur 7). Pikstensbelægningen målte 5,3 x 1,8 m, hvor de enkelte sten målte fra 2 x 4 cm til 40 x 34 cm. De tre tærskelsten forbandt den ydre og den indre stenbelægning.

Figur 7. Den udvendige pikstensbelægning syd for Hus 1. Set fra vest.

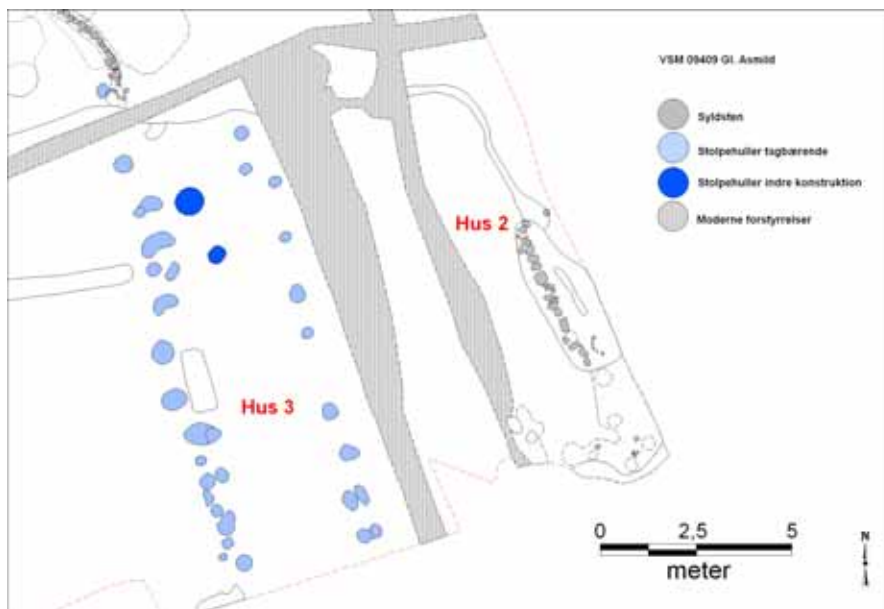
Ud fra fundene kan Hus 1 næppe være ældre end 1600-tallet, og fundene gjort i kulturlagene tyder på en bebyggelsesaktivitet i 1700-1800-tallet. Studier af det ældste bevarede detaljerede kort over Gl. Asmild støtter denne datering. Således viser Original 1 kortet fra 1815 over ejerlavet Gl. As-

mild, som er baseret på en kopi af udskiftningskortet fra 1795, at Hus 1 med stor sandsynlighed må være identisk med den nordligst placerede bygning på dette udsnit af matrikelkortet (se Figur 10). Hus 1 må begribeligvis være bygget før 1795. Hus 1 kan ikke genfindes på kortmateriale yngre end 1875-85, hvorfor det må være nedrevet senest i midten af 1800-tallet. Derfor må Hus 1 dateres indenfor perioden 1600 til 1850.

Udskiftningskort og Original 1 kort

Ved udskiftningen af landsbyernes jorde, der i Danmark hovedsagelig fandt sted i perioden 1780-1810, blev der udarbejdet detaljerede udskiftningskort, som primært viste den nye jordfordeling, men også detaljer vedrørende landskabet og bygninger. Ved matrikuleringen 1806-1822 af Danmark genbruges som oftest allerede eksisterende kort, mest udskiftningskortene. Mange Original 1 kort er derfor oprindelig en kopi af et udskiftningskort, hvorpå de matrikulære oplysninger er tilføjet, ligesom enkelte forældede detaljer fra forlægget som sløjfede veje og bygninger blev ajourført ved overstregninger. Original 1 kortene blev de følgende årtier ajourført, dog næsten kun hvad angik matrikulære forhold.

Hus 2 - en konstruktion med stensyld fra perioden 1600-1850

Figur 8. Grundplan for dele af Hus 2 og Hus 3. VSM 09409 Gl. Asmild. Målestok 1:200.

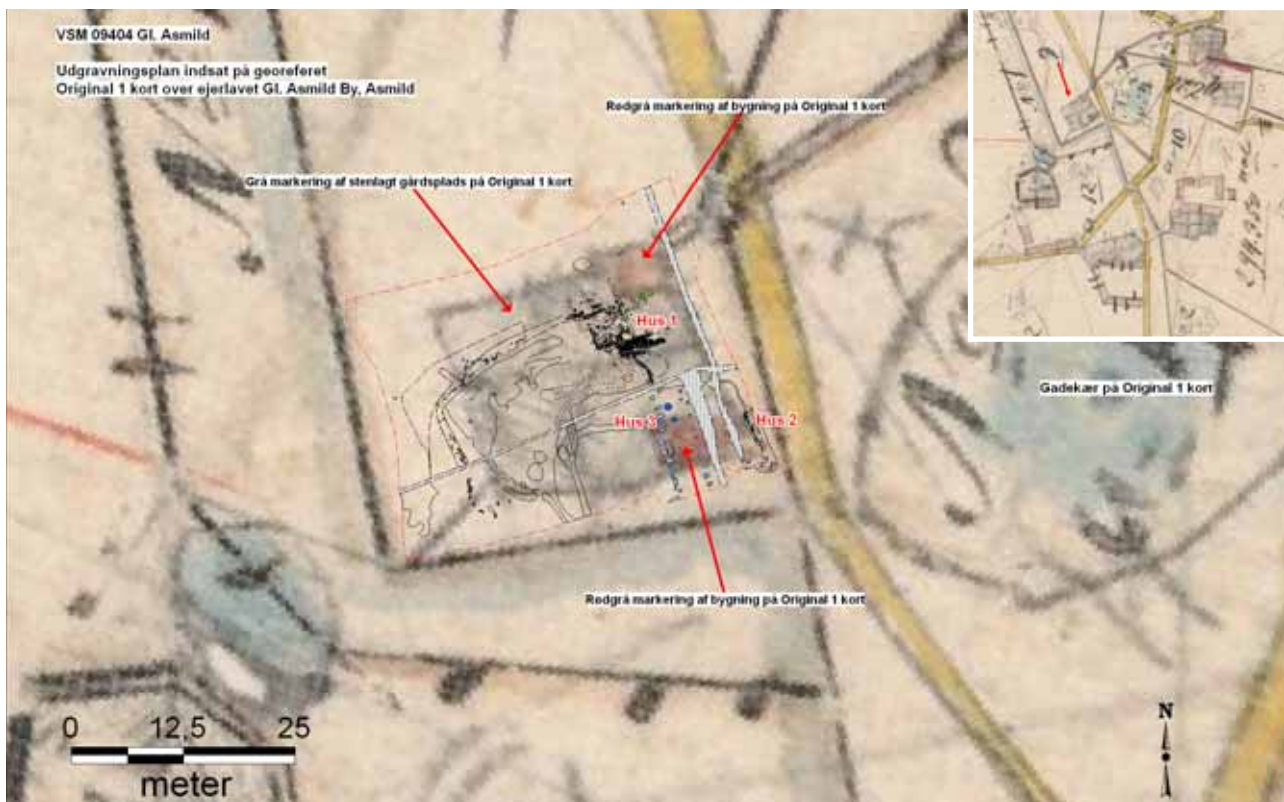
Hus 2 blev kun erkendt i form af en formodet syldstensgavl i et omtrent øst-vest orienteret hus (se Figur 8). Den formodede gavl havde et udvendigt mål på 4,1 m, ligesom vestgavlen i Hus 1, og den bestod af 22 syldsten, som målte fra 10 x 10 cm til 35 x 20 cm. Det formodes, at huset har haft samme dimensioner, og måske en lignende konstruktion, som Hus 1. Syldstensrækken lå i et område, som var kraftigt forstyrret af moderne kabelføringer mod vest og af grusvejen Asmild Engvej mod øst, der tillige var meget opkørt af maskiner. Det var derfor ikke muligt at afgøre, om syldstensrækken har været vest- eller østgavl i Hus 2. Resten af Hus 2 kan have strakt sig mod øst, men andre kilder antyder temmelig overbevisende, at Hus 2 snarere har strakt sig mod vest, så syldstensrækken har været østgavl. Atter er kilden Original 1 kortet over ejerlavet Gl. Asmild, der som førnævnt er baseret på en kopi af udskiftningskortet fra 1795. Det viser, at Hus 2 med stor sandsynlighed må være identisk med den sydligst placerede bygning på udsnittet af matrikelkortet fra 1815 (se Figur 10). Således må Hus 2 begribeligvis være bygget før 1795. Ej heller Hus 2 kan genfindes på kortmateriale yngre end 1875-85, hvorfor det må være nedrevet senest i midten af 1800-tallet. Derfor må også Hus 2 dateres indenfor perioden 1600 til 1850.

Figur 9. Den mulige syldstensgavl i Hus 2. Set fra vest.

I tilknytning til syldstensrækken sås et lag, der formodentlig stammer fra husets nedbrydning. Under nedbrydningslaget var der fyldskifter med lerkarskår fra jernalderen, som vidnede om forhistorisk bebyggelse i området.

Figur 10. Original 1 kort fra 1815 over nordvestdelen af Gl. Asmild. Dette matrikelkort er baseret på en kopi af udskiftningskortet fra 1795. Bl.a. i forbindelse med matrikuleringen er kopien blevet ajourført ved overstregninger; se fx overstregningen af skellet i venstre del af kortudsnittet. Nøjagtigheden af dels Original 1 kortene og dels georefereringen i forhold til moderne kort varierer, men er typisk bedre end 10-20 m. I nærværende tilfælde er nøjagtigheden bedre end 5 m, hvilket er ganske hæderligt. Trods alle forbehold, så forekommer det meget sandsynligt, at både Hus 1 og Hus 2 kan genfindes på Original 1 kortet fra 1815, og dermed indirekte også på udskiftningskortet fra 1795. I den forbindelse er det værd at bemærke, at de to rødgrå bygninger på Original 1 kortet er markeret med samme udstrækning, hvilket efter alt at dømme også gælder for de to arkæologisk påviste huse. Øverst til højre ses kortudsnit med hele landsbyen Gl. Asmild på Original 1 kortet..

Hus 3 - en konstruktion med jordgravede tagstolper fra middelalder eller renæssance

Hus 3 har været et nord-syd orienteret hus med en øst- og en vestvæg båret af jordgravede stolper. Der blev registreret 12 stolpehuller i østvæggen og 20 stolpehuller i vestvæggen. Stolpehullerne var 18 til 64 cm brede og 8 til 38 cm dybe (se Figur 11). Huset har været 3,5 m bredt, og det blev erkendt i en længde af 13 m, men har formodentlig været længere, da hverken syd- eller nordgavl blev fundet. Hus 3 har haft de tagbærende stolper rykket ud i væggen og har haft et spærtag ligesom Hus 1 og Hus 2 formodes at have haft.

Figur 11. Stolpehul i østvæggen i Hus 3. Set fra nord.

Der var tre mulige indgange i Hus 3; to i vestvæggen og en i østvæggen. Den mest sandsynlige indgang sås i nordvest, hvor der også var to indvendige stolpehuller, som kan have dannet et vindfang på ca. 1 x 1,5 m. De tre indgange var 0,75-1 m brede. Inde i Hus 3 blev der også registreret en grube, som er tolket som en mulig hørbrydningsgrube. Gruben lå indenfor vestvæggen mod syd og var sandsynligvis ældre end huset (se Figur 12).

Figur 12.. Den mulige hørbrydningsgrube i Hus 3. Set fra øst.

Hus 3 lader sig ikke datere nærmere på baggrund af genstandsfund eller naturvidenskab. Hustypen med tagstolperne rykket ud i væggen dukker op o. 900-950, dvs. i senvikingetid, og ses efter 1000 som regulære hovedbygninger. Hus 3 kan derfor næppe være ældre end det. Mere sikkert er det, at Hus 3 ikke optræder på Original 1 kortet fra 1815, og det må derfor være ældre end Hus 1 og Hus 2. Sammenfattende må Hus 3 derfor sandsynligvis høre hjemme i middelalder eller renæssance, og Hus 3 kan meget vel repræsentere en ældre gårdfase til den, som ved den arkæologiske undersøgelse blev tolket som Gård 1, dvs. Hus 1 og 2 med tilhørende anlæg.

Stengærde

Fra det førnævnte øst-vest gående jorddige fra udskiftningstiden løb et nord-syd gående stengærde parallelt med det nord-syd gående jorddige fra udskiftningstiden langs vestkanten af udgravningsfeltet, og det slog en bue ind mod det nordvestlige hjørne i Hus 1 og blev øst-vest gående (se Figur 2). Stengærdet er tolket til at høre sammen med Hus 1 og have fungeret som en slags "havemur" eller anden afgrænsning af et areal, der har tilhørt Hus 1 (se Figur 13). Det er ikke entydigt, hvorvidt stenene har ligget frit, mens huset stod. Da det øst-vest gående jorddige fra udskiftningstiden overlejrede stengærdet, må stengærdet være ældre end diget og sandsynligvis samtidigt med Hus 1. Muligvis skal stengærdet ses i sammenhæng med den gårdsplads, som ses på Original 1 kortet (se Figur 10).

Figur 13. Stengærdet ligger op til det nordvestlige hjørne af Hus 1. Set fra nordøst.

Stenrække og stendynge

Syd for den ydre pikstensbelægning til Hus 1 lå en dobbelt stenrække, som løb nord-syd i en svag krumning (se Figur 14). Øst for stenrækken lå en stendynge med kulturjord over og imellem stenene, samt overlejret af en lerplamag mod nord (se Figur 15). Funktionen og dateringen af stenrækken er ukendt, men den må have hørt til et anlæg, som var ældre end Hus 1 og den ydre pikstensbelægning. Funktionen og dateringen af stendynge er også ukendt, men den må have noget at gøre med nedbrydningen af et anlæg, måske Hus 1, og den var i alle tilfælde yngre end Hus 1.

Figur 14. Stenrækken med to lag sten efter stendyngen er fjernet. Set fra nordøst.

Figur 15. Stenrækken og stendyngen med lerplamagen. Set fra nordvest.

Lokaliteten VSM 08959 Spangsdal II, Område H

I det udgravede område blev der fundet spor efter et hus samt adskillige gruber og fyldskifter. Huset har formodentlig indgået i et gårdsanlæg, der næppe lader sig datere nærmere end perioden 1300-1800.

Figur 16. Oversigtsplan over udgravningsfeltet med den nord-syd orienterede hustomt mod nord. Midtfor i feltet, vest og sydvest for huset, blev registreret adskillige større og mindre gruber, flere med ganske fine genstandsfund. Tværs gennem feltet blev registreret spor efter den nord-syd gående grusvej Asmild Engvej og moderne forstyrrelser langs med denne. VSM 08959 Spangsdal II, Område H.

Huset

Huset har været nord-syd orienteret, og der blev fundet spor efter vestvæggen og sydgavlen. Størstedelen af den bevarede vestvæg bestod af en ikke helt sammenhængende nord-syd gående syldstensrække, bestående af 25 større syldsten og 4 stenspor efter større syldsten (se Figur 17 til Figur 19). De fleste af syldstenene hvilede ned i et underlag af let humøst sand, der lå som fyld i en ca. 0,25 m dyb og ca. 0,6-1,1 m bred grøft. Husets vestvæg fortsatte mod syd i jordgravede stolpehuller, ligesom også sydgavlen var med jordgravede stolpehuller (se Figur 19 og Figur 21). Den kombinerede konstruktionsform fremtrådte grundlæggende harmonisk i grundplan, og det kunne ikke ud fra stratigrafien påvises, om én af bygningsdelene skulle være en senere tilføjelse. Hermed viser huset samme karakteristika som Hus 1 i ovennævnte VSM 09409 Gl. Asmild. Huset har haft en udvendig bredde på mindst 4,2 m og en længde på minimum 16,1 m. Da hverken nordgavlen eller hele den østlige del af huset blev erkendt, må huset have været både længere og bredere.

Figur 17. Syldstensrækken i husets vestvæg under udgravning. Set fra nord.

Figur 18. Den afdækkede syldstensrække i husets vestvæg. Set fra syd.

Huset har været en bindingsværkskonstruktion, hvor de tagbærende stolper dels har hvilet på en fodrem oven på syldstenene ude i ydervæggen og dels har været jordgravede ude i ydervæggen. De store tætliggende syldsten har dannet en omtrent vandret basis for fodremmen, hvorpå de tagbærende stolper har hvilet. Syldstenene lå med et ganske jævnt topniveau med kun 7 cm's forskel. Der er intet i forbindelse med syldstenene, som antyder, at de tagbærende stolper har været rejst direkte på syldstenene, således som det kendes fra andre bindingsværkshuse. Der blev ikke fundet spor efter selve vægudfyldningen i bindingsværket.

VSM 08959 Spangsdal II, Område H

Figur 19. Udtegning af den kombinerede syldstens- og stolpehulskonstruktion. Vest og sydvest for den sydligste del af huset blev registreret adskillige større og mindre gruber. Moderne forstyrrelser tværs gennem hele feltet på begge sider af den tidligere Asmild Engvej har givetvis fjernet nogle af sporene efter huset. VSM 08959 Spangsdal II, Område H. Målestok 1:200.

Inde i huset blev der øst for syldstensrækken registreret et større sandet lag med mange afrundede mørke pletter, der forslagsvis tolkes som stenspor efter mindre sten. Sandlaget lå direkte oven på en let ujævn undergrund, mens lagets topniveau næsten var vandret. Uden tvivl skal sandlaget opfattes som et afretningslag under en stenlægning, der har været gulv inde i huset. Den oprindelige udstrækning af afretningslaget mod øst kunne ikke påvises, da de moderne og ret dybe nedgravninger til diverse kabler langs vestsiden af grusvejen Asmild Engvej har fjernet ethvert spor herefter, ligesom eventuelle spor længere mod øst kan være fjernet ved anlæggelsen af grusvejen. Henover og delvist ned i afretningslaget blev registreret adskillige mere eller mindre spredte sten af varierende størrelse, dog hyppigst ca. 10x10x15 cm, der givetvis var levn efter denne stenlægning. Nærmest syldstensrækken lå adskillige lignede sten i indtil 2-3 lag, der bar præg af tilfældig samling (se Figur 18 til Figur 20). Formodentlig var det resterne af den delvist sløjfede stenlægning, som i forbindelse med sløjfningen af bygningen kan være henkastet i en bunke til senere genbrug.

I husets sydligste del blev registreret to stolpehuller, der sammen med et stolpehul i sydgavlen danner en linje, som dels lå helt parallelt med bygningens vestforløb i en afstand på ca. 1,8 m, og dels lå helt vinkelret på sydgavlen. Sandsynligvis skal stolpehullerne opfattes som resterne af en skillevæg, der har afgrænset et forholdsvis smalt rum med ukendt længde.

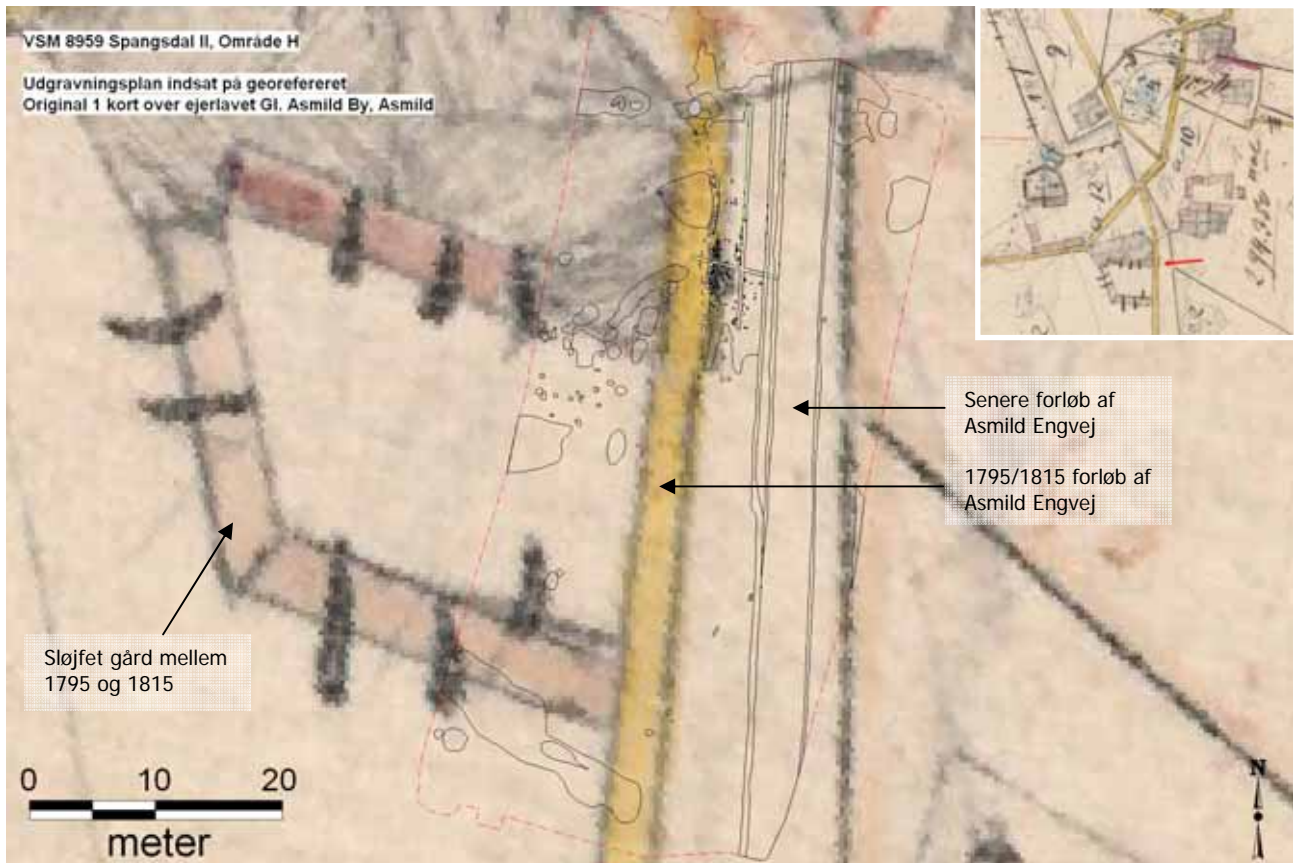

Figur 20. Den nord-syd orienterede syldstensrække ses øverst i billedet. Forrest i billedet ses afretningslaget med enkelte spredte sten fra stenlægningen. På grund af kraftig udtørring af jorden i foråret 2008 kan de mange mulige stenspor i afretningslaget ikke ses på billedet. Lige foran syldstensrækken ses dyngen af sten fra den sløjfede stenlægning. Set fra øst.

Figur 21. Nederst i billedet ses stolpehullerne til vestvæg og sydgavl, som her er blevet snittet i forbindelse med dokumentationen. Syldstensrækken mv. ses længere tilbage i billedet. Set fra syd.

Huset lader sig ikke datere nærmere på baggrund af genstandsfund eller naturvidenskab, men det skal uden tvivl dateres til historisk tid, og utvivlsomt efter 1300 at dømme ud fra brugen af større syldsten. Dateringens øvre afgrænsning kan muligvis indsnævres yderligere. Kilden hertil er navnlig det ældste bevarede, detaljerede kort over Gl. Asmild, det såkaldte Original 1 kort fra 1815 over ejerlavet Gl. Asmild, som er baseret på en kopi af udskiftningskortet fra 1795 (se Figur 22). Her markeres bl.a. Asmild Engvej med et lidt vestligere og mere kroget forløb, der adskiller sig fra det mere retlinjede forløb, som kan ses på det høje målebordsblad fra 1875-85, og som endnu eksisterede i foråret 2008. Mere væsentligt er det, at det store nord-syd orienterede hus ikke kan genfindes på Original 1 kortet over ejerlavet Gl. Asmild, og dermed indirekte ej heller på udskiftningskortet, ligesom det ej heller kan genfindes på yngre kort. Da gengivelsen af bygninger generelt synes god på udskiftningskortene og Original 1 kortene, da må huset sandsynligvis være nedrevet før 1795. Hvor meget ældre lader sig ikke afgøre. Huset kan have tilhørt en ældre gårdfase til det trelængede gårdsanlæg, som er markeret med overstregning mod vest på Original 1 kortet. En anden mulighed kan være, at huset har tilhørt et ældre gårdsanlæg på østsiden af det gamle forløb af Asmild Engvej. Henover sporene efter huset blev registreret et større kulturlag med flere genstandsfund, hvoraf de yngste formodentlig skal dateres til 1800-tallet.

Figur 22. Original 1 kort fra 1815 over syddelen af Gl. Asmild. Dette matrikelkort er baseret på en kopi af udskiftningskortet fra 1795. Bl.a. i forbindelse med matrikuleringen er kopien blevet ajourført ved overstregninger; dette gælder fx den trelængede gård, som derfor vides at være sløjftet (sandsynligvis udflyttet) mellem 1795 og 1815. Asmild Engvejs gamle forløb ses med gult på Original 1 kortet, mens det senere retlinjede forløb ses nogle meter mod øst på udgravningsplanen. Syldstensrækken ses lige øst for Asmild Engvejs gamle forløb. Øverst til højre ses kortudsnit med hele landsbyen Gl. Asmild på Original 1 kortet..

Gruber

Navnlig i feltets midterste og vestlige del blev registreret adskillige større og mindre gruber. Hovedparten skal formodentlig tolkes som råstofgruber gravet ned i undergrunden for at hente lerblandet sand. Flere bærer præg af, at affald er blevet sekundært deponeret i gruben, og i den forbindelse er der gjort flere interessante genstandsfund. Ingen af fundene kan direkte knyttes til den undersøgte hustomt, men de fortæller generelt om aktiviteter i denne del af landsbyen Gl. Asmild. Alle genstandsfundene har desværre temmelig lange brugsperioder, ca. 1400-1900, hvorfor deres udsagnsværdi har begrænset rækkevidde, når der skal tegnes et billede af Gl. Asmilds udvikling.

Genstandsfund

Der blev samlet hjemtaget 95 genstandsnumre i de to udgravninger.

Jydepottegods – den dominerende fundgruppe

Lerkarskår fra jydepotter udgør en stor fundgruppe i Gl. Asmild og Spangsdal II, Område H udgravningerne. Jydepotterne eller sortpotterne dukker op allerede i 1400-tallet og bruges helt op til 1900. Jydepotterne blev formet i hånden uden brug af drejeskive, og de er kendte for den sorte og glittede overflade. Den sorte overflade fik de ved en iltfattig brænding i en mile, hvor man ofte brugte lyngtørv som brændsel og brændte ved en lav temperatur. Jydepottegodset kom i mange former, men den klassiske jydepotte havde rund bug, to ører, tre tæer og glittede mønstre på siden

og bunden. Jydepotter var billige brugsgenstande, der egnede sig glimrende til madlavning og opbevaring, men de var forholdsvis skrøbelige og klarede sjældent flere års brug. Også kakkelpotter af jydepottetype til kakkellovne udgjorde en større fundgruppe i udgravningerne. Kakkelpotterne imiterede fra slutningen af 1500-tallet de mere kostbare støbejernsovne, da den glittede overflade kunne imitere det mere kostbare jern, og en overgang kom produktionen af kakkelpotter til at konkurrere med dansk støbejernsvirksomhed. Den lange fremstillingsperiode for jydepotter gør, at de er svære at bruge til en mere snæver datering. Men overordnet fortæller fundgruppen om en ikke prangende socialstatus i landsbyen Gl. Asmild, i hvert fald i visse segmenter. Se Figur 23 for at se karakteristiske lerkarskår fra Gl. Asmild.

Figur 23. Eksempel på jydepottegods, bemærk udsmykningen på indersiden af potten. VSM 09409 Gl. Asmild.

Udsmykkede kridtpiber

Kridtpiber blev fremstillet af skrøbeligt brændt pibeler og havde intet med kridt at gøre. Der blev fundet fem fragmenter af stilken fra kridtpiber, heraf ét fra VSM 09409 og fire fra 08959 (se Figur 24). Fundene stammer fra to eller flere kridtpiber, der overordnet dateres til perioden ca. 1600-1850. To af fragmenterne er med sikkerhed fra samme pibe. Begge har meget karakteristisk dekoration, der formodentlig også genfindes på det tredje fragment, hvorfor dette måske stammer fra samme pibe. Trods denne dekoration er det ikke lykkedes at bestemme pibens proveniens.

Figur 24. Fragmenter af udsmykkede kridtpibestilke, VSM 08959 Spangsdal II, Område H.

Slibesten

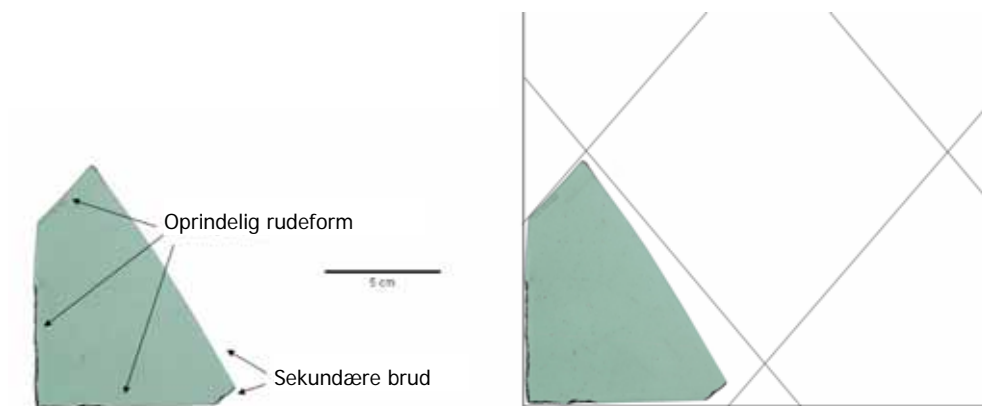
Under udgravningen VSM 08959 Spangsdal II, Område H fremkom ét fragment fra en slibesten. Denne var slidt tungeformet i den ene ende, og man kan forestille sig, at slibestenen har været håndholdt og brugt til slibning af eksempelvis en le. Se Figur 25.

Figur 25. Tungeformet slibesten fra VSM 08959 Spangsdal II, Område H.

Rudeglas fra renæssancen?

Under udgravningen af en grube i VSM 08959 Spangsdal II, Område H fremkom ét fragment af grønfarvet rudeglas fremstillet efter cylinderglas-metoden. Tre af siderne viser spor efter den oprindelige form og bærer præg af tildannelse med krøsel og ved skæring, hvor førstnævnte tydeligvis har afbrækket små stykker af glaskanten. De tre oprindelige sider er stort set lige, og her kan der indtil 4 mm fra kanten og på begge sider ses resterne af en belægning; sandsynligvis efter blysprosen. Ruden har med stor sandsynlighed indgået som hjørnerude i et vindue bestående af hovedsageligt rhombe-formede ruder (se Figur 26). Renæssancens foretrukne form for rude var rhomben, hvorfor rudeglasset forslagsvis dateres til renæssance.

Figur 26. Rudefragment fra grube A358. Rekonstruktionsskitse til højre.

Udgravningerne i et lokalt perspektiv

De to undersøgelser, VSM 09409 Gl. Asmild og VSM 08959 Spangsdal II, Område H, har givet et væsentligt indblik i dele af landsbyen Gl. Asmilds udvikling, som ikke har været tilgængeligt på baggrund af det hidtidige sparsomme kildemateriale.

Udgravningen i den nordvestlige del af Gl. Asmild, VSM 09409 Gl. Asmild, afdækkede efter alt at dømme to faser af et gårdsanlæg. Den ældste fase skal dateres til middelalder eller renæssance, og er dermed det ældste håndgribelige vidnesbyrd til dato om bebyggelsen i landsbyen. Denne gårdfase afløses senest i 1700-tallet af det gårdsanlæg, som efter udgravningens afslutning viste sig at kunne genfindes på det ældste detaljerede kort over landsbyen fra 1815, der er baseret på et udskiftningskort fra 1795. At gårdsanlægget kan genfindes på kortmaterialet, gør på ingen måde undersøgelsen mindre interessant, for signaturen på kortet giver jo ingen informationer om konstruktionen, funktionen og brugstiden af bygningerne. Netop her afdækkede undersøgelsen en kombineret konstruktionsform med både syldsten og stolpehuller, der ingenlunde er velkendt i faglitteraturen. Det eneste direkte parallelmateriale, der kendes, er det ovennævnte fund i Gl. Asmilds sydlige del, nemlig i udgravningen VSM 08959 Spangsdal II, Område H. Fra undersøgelserne i Tårnby på Amager kendes en bygning med kombineret konstruktionsform fra tiden efter middelalderen (Hus C1), der på mange måder ligner de to eksempler fra Gl. Asmild, men som dog afviger på enkelte punkter. At jordgravede tagstolper har været anvendt i det omfang sent i 1700-tallet var på mange måder overraskende. Undersøgelserne af den kombinerede konstruktionsform med både syldsten og stolpehuller har sammenfattende givet et væsentlig nyt indblik i bygningskulturen i landsbyerne på Viborgeggen.

Forundersøgelserne i 2007 og 2008 på området øst for de to udgravninger afdækkede også spredte bebyggelsesspor, hvoraf enkelte måske tilhører Gl. Asmilds middelalderlige landsbystruktur. Når dette materiale er færdigbehandlet, kan der tilføjes mere detaljeret viden om landsbyens spredning i tid og rum. Ved en forundersøgelse foretaget i 2009 på et område syd for VSM 09409 Gl. Asmild og vest for VSM 08959 Spangsdal II, Område H, svarende til landsbyens kartografisk kendte sydvestlige del, blev der i søgegrøfterne fundet spor efter landsbyen, bl.a. muligvis spor efter landsbyens smedje, ligesom der blev fundet spor efter Gl. Asmilds forgænger. Omfattende undersøgelser vest for Gl. Asmild har vist, at landsbyen i germansk jernalder var placeret nogle hundrede meter længere mod vest, så det forekommer nærliggende at spørge, om forundersøgelsens spor efter Gl. Asmilds forgænger stammer fra vikingetiden? Området er ikke undersøgt, da det stadig er uklart om Viborg Kommune vil udstykke området.

Bortset fra ovennævnte undtagelser, så har forundersøgelserne på store dele af området for landsbyen Gl. Asmild ikke afdækket bebyggelsesspor fra middelalder eller nyere tid. Forholdet skyldes antagelig ikke, at arealerne ikke har været bebygget, men skal snarere søges i den anvendte byggeskik. Fra senmiddelalderen kendes forbud mod at opføre bygninger med jordgravede stolper pga. mangel på tømmer. I stedet blev det påbudt at bygge på stensyld, hvilket er en byggeteknik, der sjældent afsætter anlægsspor i undergrunden, ligesom stensylden ofte er blevet fjernet og genbrugt ved nybyggeri eller i forbindelse med efterfølgende opdyrkning af tomten. Således var det ved forundersøgelserne slående, at kendte gårdsanlæg på Orininal 1 kortet fra 1815 ikke kunne genfindes, bortset fra gårdsanlægget i forbindelse med undersøgelsen VSM 09409 Gl. Asmild.

Den vandrende landsby

Landsbyerne fra ældre jernalder og frem til vikingetid var kendetegnede ved, at bebyggelsen lå stedfast i mellem 50-300 år, hvorefter landsbyen flyttede sig nogle få hundrede meter, og det gamle landsbyområde blev inddraget til dyrkning. Denne uregelmæssige omplacering af landsbyen ændrede sig i begyndelsen af middelalderen, hvor mange landsbyer flyttede sig en sidste gang til det sted, hvor den skulle blive frem til nutiden. Mange middelalderlige landsbyer vil derfor sædvanligvis ligge i nærheden af deres eventuelle forhistoriske forgænger.

Tak til Viborg Kommune for det gode samarbejde i forbindelse med udgravningen.

Relevant litteratur

Bardenfleth, N. G.: *Kridtpiber og kridtpiberygning*. København 2002.

Hansen, H. P.: *Jydepotter og løb*. København 1994.

Krongaard Kristensen, H.: Land, by og bygninger. *Dagligliv i Danmarks middelalder - en arkæologisk kulturhistorie*. København 1999, s. 54-82.

Liebott, N-K.: *Kakler. Hovedtræk af kakkelovnens historie ca. 1350-1650*. København 1972.

Skov, H.: Hustyper i vikingetid og tidlig middelalder. Udviklingen af hustyper i det gammeldanske område fra ca. 800-1200 e. kr. *Hikuin* 21. Højbjerg 1994, s. 139-63.

Tårnby. Gård og landsby gennem 1000 år (red. Redaktion: Mette Svart Kristiansen). Århus 2006.

Vensild, H.: Jordgravede stolper, fodtømmer og andre "jordnære" bygningsforhold i Skast Herred 1636-1800. *Hikuin* 21. Højbjerg 1994, s. 55-65.

Diverse oplysninger

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 09409 og VSM 08959
Lokalitet:	Gl. Asmild og Spangsdal II, Område H
Sogn, herred og amt:	Asmild Sogn, Nørlyng Herred, Viborg Amt
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130801-137 og 130801-145
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2008-7.24.02/VSM-0043 og 2008-7.24.02/VSM-0025
Bygherre:	Viborg Kommune
Areal:	VSM 09409 ca. 989 m ² og VSM 08959 ca. 1839 m ²
Gravemaskine fra:	Feldborg Entreprenørforretning og Ove Arkil
Deltagere i udgravningen:	cand. mag. Jesper Hjerminde (udgravningsansvarlig) cand. mag. Lars Agersnap Larsen (daglig leder og beretningsansvarlig VSM 08959) stud. mag. Mette Klingenberg (daglig leder og beretningsansvarlig VSM 09409) ph.d. Martin Mikkelsen cand. mag. Sanne Boddum Arbejdsmand Abdolkarim Torabinejad Detektormand Bent Pilgaard Erhvervspraktikant Sandra Stephansen

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjul-torvet 4, 8800 Viborg.

Undersøgelsen er betalt af bygherren, Kulturarvsstyrelsen og Viborg Stiftsmuseum.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.¹

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie.

Ældre numre kan købes for 20 kr. (medmindre andet er anført) ved henvendelse til museet.

Liste over Viborg Stiftsmuseums bygherrerapporter

1. Båndruplund – en boplads fra bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen. 2004.
2. Nordentofte, Skals – en boplads fra sen yngre stenalder, bronzealder og tidlig jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
3. Brokbakken – en samlingsplads fra bronzealder og en gravplads fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen. 2004.
4. Lynderup SV – et aktivitetsområde fra sen yngre stenalder og bronzealder. Martin Mikkelsen og Mikael H. Nielsen 2006.
5. Teglværksvej – en boplads fra ældre bronzealder. Martin Mikkelsen. 2005.
6. Klejtrup Syd – en boplads fra sen yngre stenalder / tidlig ældre bronzealder. Marianne Høyem Andreasen. 2005.
7. Krogen, Aidt. Under udarbejdelse.
8. Højvangen, Ørum. Kamilla Fiedler Terkildsen og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
9. Stenshede – en gravhøj og andre fund fra yngre stenalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen. 2006
10. Ørum Sportsplads – et aktivitetsområde fra ældre jernalder. Mikael H. Nielsen. 2005
11. Sundstrup Øst – en boplads fra yngre stenalder. Mikkel Kiildsen 2006.
12. Ettrupvej, Fjelsø – to aktivitetsområder fra bronzealder eller jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2006.
13. Løvel Syd - bebyggelse spor fra yngre bronzealder og ældre germansk jernalder. Malene R. Beck & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2006.
14. Skaldehøj og Arildsvej - to bopladser fra førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen. Under udarbejdelse.
15. Liseborg- et forsvarsværk fra tidlig førromersk jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
16. Lindum syd – langhus fra middelalderen. Jesper Hjerminde 2006.
17. Søhuset, Viborg - på kanten af middelalderbyen. Marianne Greve Iversen 2006.
18. Formyre SØ - hustomt og grave fra sen ældre bronzealder - fladmarksgravpladser fra tidlig jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
19. Tindbækvej 25 - Gravhøj fra enkeltgravskultur. Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen 2007.
20. Langmosegård - en boplads fra yngre bronzealder. Martin Mikkelsen 2007.
21. Løgstrup SØ - en boplads fra yngre jernalder - aktivitetsspor fra yngre bronzealder. Sanne Boddum, Mikkel Kiildsen & Mikael H. Nielsen 2007.
22. Viborg Vestermark - Bopladser fra bronzealderen. og Martin Mikkelsen. Under udarbejdelse.
23. Ridder Munks Vej - En gravplads m.m. fra stenalder, bronzealder og jernalder. Sanne Boddum og Martin Mikkelsen 2007
24. Rødding SV - bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
25. Randrup Mølle – et langhus med forsænket østende fra yngre stenalder. Sidsel Wählin og Martin Mikkelsen 2008.
26. Spangsdal II og Gl. Asmild. Gårdsanlæg fra Middelalder og nyere tid. Mette Klingenberg og Lars Agersnap Larsen 2010.
27. Bjerring Hede - en gravplads fra ældre jernalder - en boplads- og aktivitetsspor fra ældre jernalder. Asger V. Amundsen og Martin Mikkelsen 2008. Under udarbejdelse.
28. Liseborg Høje - boplads fra yngre bronzealder - begravelse i vognfading fra vikingetid. Elin Vanting & Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
29. Stenshede Syd - Gravhøj fra enkeltgravskultur - bopladser fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Claus Sørensen og Martin Mikkelsen 2009.
30. Hjørtedalgård - en boplads fra ældre jernalder. Claus Frederik Sørensen og Dorthe Kaldal Mikkelsen.
31. Sønder Mose - en bebyggelse fra ældre bronzealder. Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.
32. Rådmandshus – bebyggelse fra yngre vikingetid og ældre middelalder på Viborg Vestermark. Mikkel Kiildsen 2009.
33. Højlund Spangsdal I – landsby fra yngre jernalder. Sanne Boddum 2009.
34. Rugballegård – brandgrave og boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
35. Kokær Høj – bebyggelse fra jernalder. Mikkel Kiildsen 2009.
36. Birgittelyst – boplads og aktivitetsområde fra yngre bronzealder og førromersk jernalder samt vejforløb fra historisk tid. Jakob Westermann og Dorthe Kaldal Mikkelsen 2009.

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed.

37. Ørum Industrivej – boplads fra yngre bronzealder og førromersk jernalder. Elin Vanting 2009.
38. Mølgård, Resen – boplads fra førromersk jernalder. Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Kamilla F. Terkildsen. 2009.
39. Iller – en bebyggelse fra yngre jernalder. Dorthe Kaldal Mikkelsen. 2009.
40. Toftumvej, Mønsted. Jættestuetomt fra yngre stenalder samt boplads fra romersk jernalder. Kamilla Fiedler Terkildsen. 2009.
41. Hulbækvej 31 - bopladser og grave fra ældre jernalder. Martin Mikkelsen 2009.
42. Hørup – bebyggelsesspor fra ældre og yngre jernalder. 2010.
43. Tindbæk Hestehave – en boplads fra yngre stenalder samt en boplads og en urnegrav fra yngre jernalder. Sanne Boddum. 2010.
44. Møllegård, Klejtrup – boplads fra sen yngre stenalder og bronzealder. Sanne Boddum. 2010.
45. Neder Hallum, Ravnstrup – bebyggelse og aktivitetsspor fra germansk jernalder og vikingetid. Mette Klingenberg 2010.
46. Løgstrup Nord – bebyggelse fra yngre stenalder til førromersk jernalder. Mikkel Kiildsen 2010.
47. Haugårdvej 17 – en bebyggelse fra yngre bronzealder. Lars Agersnap Larsen 2010.
48. Ørndrup Vest – aktivitetsspor fra yngre stenalder og bebyggelse fra yngre bronzealder og ældre jernalder. Sanne Boddum 2010.

